

lu), Ankara 1999, s. 144; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 331; *Râmîz ve Âdâb-ı Zürafâ'sı: İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük* (haz. Sadık Erdem), Ankara 1994, s. 156; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 534; *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 247"; Cemâleddin, *Osmanlı Târîh ve Müverrihleri: Âyine-i Zurefâ*, İstanbul 1314, s. 46-47; Fâtîm, *Tezkire*, s. 181; *Osmanlı Müellifleri*, II, 232; Babinger (Üçok), s. 296; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara 1992, s. 116; Mustafa Aslan, "Sâmî Divanında Müsîkî", *İlmî Araştırmalar*, sy. 6, İstanbul 1998, s. 35-62; Erhan Afyoncu, "Vekâyî'nüvis Arpaemini-zâde Mustafâ Sâmi'nin Hayatı Hakkında Yeni Bilgiler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 1, İstanbul 2000, s. 235-242; Bekir Kütükoğlu, "Vekâyî'nüvis", *İA*, XIII, 276.

FATMA SABİHA KUTLAR

MUSTAFA SÂMÎ EFENDİ

(ö. 1855)

Osmanlı sefiri ve sefâretnâme yazarı.

İstanbul'da doğdu. Kaynaklarda çocukluk ve ilk gençlik yılları hakkında bilgi yoktur. Memuriyete Defterdar Mektûbî Kalemi'nde başladı; ardından hamamlar kâtipliği, ihtisab kâtipliği, bazı vezirlerin divan kâtipliği görevlerinde bulundu. 1833 yılında hâcelik rütbesi verildi, kısa bir süre sonra Viyana sefâreti kâtipliğine tayin edildi. İstanbul'a dönüşünde Âmedî Kalemi hulefâlığına getirildi. 1838'de Paris sefiri Fethi Ahmed Paşa'nın maiyetine başsırkâtibi olarak gönderildi. 27 Nisan'da İstanbul'dan yola çıkan Sâmi Efendi Malta, Napoli, Roma, Floransa, Milano, Venedik, Trieste, Viyana, Prag, Berlin, Frankfurt, Brüksel ve Londra gibi Avrupa'nın belli başlı şehirlerine uğrayan bir güzergâh üzerinden 23 Eylül'de Paris'e ulaştı. Bu seyahate ve Paris'te bulunduğu yıllara ait intibalarını *Avrupa Risâlesi* adıyla kaleme aldığı sefâretnâmesinde anlatmıştır. 1839'da İstanbul'a dönüşünün ardından Posta ve Telgraf nâzırı oldu. *Avrupa Risâlesi*'nin yayımlanmasından sonra da Takvimhâne nâzırlığına getirildi (1840). *Takvîm-i Vekâyî*'de devrin önemli siyasî gelişmelerine dair bazı yazılar kaleme aldı. Takvimhâne nâzırlığından Mayıs 1841'de azledilen Sâmi Efendi'nin azline sebep, Ahmed Lütfî Efendi'nin bildirdiğine göre kendi örf ve âdetlerimizi kötüyüp Avrupa'yı övmesi, bu yoldaki ölçsüz sözleri ve özellikle Mustafa Reşid Paşa'ya intisabı ile Tanzimat'ın ilânı ve uygulanması sırasında birtakım yanlış davranışları olmuştur. 1846'da Ziraat Meclisi âzası, kısa bir süre sonra da Viyana maslahatgüzârı ol-

du. Eylül 1846'da Berlin sefiri olarak görevlendirildi. Ağustos 1849'da ülâ sınıfı sânisî rütbesine yükseltilip Tahran sefirliğine tayin edildi. Haziran 1851'de tekrar azledilerek İstanbul'a döndü. Vefatında Haydarpaşa Kabristanı'na defnedildi.

Mustafa Sâmi Efendi'den bahseden kaynaklar onu güzel sözlü, kibar meclislerinde kabul gören, şiir ve inşâdan anlayan, fakat aynı zamanda hasis, biraz patavatsız olarak tanımlar. Kendisi *Avrupa Risâlesi*'nde dil bilmeyen bir bürokrat olduğunu, uzun yıllar Avrupa'da kalmasına rağmen bir yabancı dil öğrenemediğini, bunun da zamanının büyük bir kısmını hastalıklarla geçirmiş olmasından kaynaklandığını söyler. Ahmet Hamdi Tanpınar, Mustafa Sâmi Efendi'nin cüretli bir Avrupalılaştırma taraftarlığı ile kendinden öncekilerden, hatta çağdaşlarından ayrıldığını, "dikkatlerinin satıhta dolaşmayıp az çok derine" indiğini ve bu yüzden ona "Avrupa'yı üzerinde düşünmek şartıyla görenlerin" başında yer vermek gerektiğini yazar. Mustafa Sâmi Efendi, Avrupa'yı belki de yabancı dil bilmemesinin ve kültürünün eksikliği sebebiyle kurumlarının, sosyal ilişkilerin, sanayi ve teknolojinin arka planını sorgulamadan, ancak yer yer Osmanlı toplumu ve içtimâî şartlarıyla kısmî mukayeselere başvurarak hayranlıkla anlatmış ve Avrupalı'nın mükemmelliğinden hararetle bahsetmiştir. Gerek bu tavrı, gerekse ülkede Batılılaşma doğrultusunda yürütülen yenilik hareketlerinin öncüsü olması dolayısıyla çevresinde bir mahfilin oluştuğu Mustafa Reşid Paşa'ya intisabı Sâmi Efendi'yi devrinde birtakım tenkitlerin hedefi yapmıştır.

Mustafa Sâmi Efendi'nin yayımlanmış tek eseri olan kırk sayfalık *Avrupa Risâlesi*, Paris'e yaptığı seyahatin ve sefâret başkâtipliğinde bulunduğu yılların Paris'in izlenimlerini anlattığı bir eserdir. Özet halinde bir seyahat tutanağı mahiyetindeki birinci bölümde Paris'e ulaşınca kadar uğradığı ülkelerin, gördüğü şehirlerin coğrafi özelliklerini, halkın yaşayışını, tarihî eserlerini, toprağından geçtiği devletlerin askerî gücünü, politik usullerini, nüfusunu, dinî özelliklerini, turistik yerlerini, sanat eserlerini, eğitim, kültür ve sağlık kurumlarını, ilim ve teknolojideki ilerlemeleri kısa temaslara anlatır. İkinci bölümde Paris'teki izlenimlerini dile getirir, genel ve sathî değerlendirmelerde bulunur. Eserin "Der Beyân-ı Ahvâl-i Umûmiyye-i Avrupa" kısmı yazarın asıl yorum ve mukayeseler yaptığı, kısmen de olsa sosyal, kültürel ve siyasî dikkatlere açıl-

maya çalıştığı bölümdür. *Avrupa Risâlesi*'ni devrin kültür ve düşünce hayatı açısından önemli yapan özelliklerinden biri de dönemin Türk aydınının zihnine taşıdığı birtakım yeni isim, terim ve kavramlardır. Eserin küçük hacmine rağmen devrinin kültür hayatına getirdiği bu kavram olan katkılarında Sâmi Efendi'den bahseden kaynakların birçoğunda dikkat çekilmiştir. Tanpınar, devrine göre oldukça sade bir dille yazıldığı görülen eserin üslûbunda, cümle yapılarında Şinâsi'nin ve Nâmîk Kemal'in cümlelerinin ilk örneklerini bulur. M. Fatih Andı, daha önce iki defa basılan (1256, 1268) *Avrupa Risalesi*'ni bir incelemeyle birlikte yeniden yayımlamıştır (bk. bibl.). Sâmi Efendi'nin bazı şiirleri de vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fâtîm, *Tezkire*, s. 186; Lütfî, *Târîh*, IV, 112; V, 125-126; VI, 100, 124; VII, 8; VIII, 186; IX, 56; XII, 51-52; *Sicill-i Osmânî*, III, 7; *Osmanlı Müellifleri*, III, 190; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1646-1648; a.mlf., *Son Sadrazamlar*, I, 652; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1956), İstanbul 1976, s. 124-127; Hamid Aral, *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yılı*, Ankara 1968, s. 838; B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trc. Metin Kıratlı), Ankara 1970, s. 133; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, ts. (Doğu-Batı Yayınları), s. 199; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1992, s. 214-215; M. Fatih Andı, *Bir Osmanlı Bürokratinin Avrupa İzlenimleri: Mustafa Sami Efendi ve Avrupa Risâlesi*, İstanbul 1996; Bilge Ercilasun, "Mustafa Sami Efendi'nin Türk Yenileşme Tarihindeki Yeri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara 1983), s. 71-80; Belkis Gürsoy, "Bir XIX. Asır Sefâretnamesi: Avrupa Risâlesi", *TY*, XV/93 (1995), s. 36-40.

M. FATİH ANDI

MUSTAFA SIDKI

(ö. 1183/1769)

Osmanlı matematik ve astronomi âlimi, şair.

Cebeci Ocağı Başkethüdâsı Sâlih Efendi'nin oğludur. Kethüdâ Kalemi'nden yetişti ve bir süre Mısır'da kaldıktan sonra 1169 (1756) yılından itibaren sırasıyla kethüdâ kâtipliği, Tersane emînliği, Darphâne nâzırlığı, başmuhasebecilik, Haremeyn muhasebeciliği, ordu kâtipliği ve vekâleten defter emînliği görevlerinde bulundu; Receb 1183'te (Kasım 1769) vefat etti ve Üsküdar'da defnedildi.

Mustafa Sidki'nin Osmanlı ilim tarihi açısından en önemli faaliyeti klasik matematik eserlerini istinsah, tashih ve tahrir